Pääkirjoitus

*Olisiko ollut **Jaan Kaplinski**, joka pari vuotta sitten ounasteli, että itäisen Euroopan siirtyminen markkinatalouteen tulee merkitsemään ajattelun rappiota. Väite on paradoksaalinen. Eikö komentotalouden, NKP:n ja marxismi-leninismin pakkopaidoista vapautuminen tarkoita juuri päinvastaista? Arkistot avautuvat, **Solzhenitsyn** palaa kotiin, länsimaiset uutisryhmät pääsevät Tshetsheniaan, uusia puolueita syntyy tuhkatiheään, markkinat vapautuvat ja avautuvat, katukauppiaalta voi ostaa kapitalismin opaskirjoja, ja filosofitkin voivat julkaista mitä haluavat pelkäämättä Siperiaa, hourulaa tai kuolemaa. Tietenkin vapaus on vielä vaillinaista ja totalitarismi jokapäiväinen uhka, mutta perussuunta on kohti avointa, sananvapauden yhteiskuntaa.*

Kaplinski, tai kuka ikinä hän olikaan, ei tietenkään tarkoita, että Neuvostoliitto olisi ollut ajattelijan paratiisi — helvetti se oli. Eikä pidä uskoa romanttiseen myyttiin, jonka mukaan todellinen ajattelu syntyy vain kärsimyksestä. Tai että vain kärsimyksestä syntynyt ajattelu on todellista ajattelua. Historia on täynnään todisteita siitä, että syvällistä ja kriittistä ajattelua voi syntyä niin suljetussa kuin avoimessakin yhteiskunnassa. Lienee kuitenkin niin, että ajattelu, kokemusten mietiskely sekä ajatusten jäsentäminen ja esittäminen, vaatii aikaa ja joutilaisuutta — mikäli kyse ei ole filosofisesta lapsinerosta.

Menetelmät, joilla suljettu ja avoin yhteiskunta tukahduttavat ajattelua, erovat toisistaan. Suljetun yhteiskunnan keinot ovat suorasukaisia ja brutaaleja: teloituksista ja mielipidevainoja. Pinnalta katsoen brutaalit keinot näyttävät tehokkailta: vain virallinen ääni pääsee kuuluville ja muut äänet vaiennetaan. Tällaiset keinot johtavat kuitenkin helposti noidankehään: mitä ankarampia keinot ovat sitä kovempaa vastustusta ne nostattavat. Ja vaikka suora vastarinta onnistuttaisiinkin nujertamaan, niin aina löytyy piilopaikkoja, joissa on joutilasta aikaa ajatella toisin. Brutaalien tukahduttamiskeinojen perusheikkoutena onkin niiden vastenmielisyys ja poissulkevuus, kun taas avoimen yhteiskunnan keinojen ylivertainen tehokkuus perustuu niiden tuottamaan myötämielisyyteen ja mukaansatempaavuuteen.

Avoin yhteiskunta tempaa ihmisen mukaansa, jolloin hän ei ehdi turhia mietiskellä. Työssä ei ehdi ajatella, ja vapaa-aikana ei jaksa ajatella, jos ei sitten mieltä painavia työasioita. Työttömänäkin ansaitsemattoman joutilaisuuden aiheuttama häpeä ja ahdistus ryöstää enimmät ajatukset. Ja niidenkin, jotka ajattelevat työkseen, ajattelu on pinnallista ja sopeutuvaista, sillä se tapahtuu kiireessä, kiireen ehdoilla ja kiirettä varten. Vaikka sananvapaus ja kriittisyys ovat avoimen yhteiskunnan ylistettyjä hyveitä, niin kenelläkään ei ole aikaa, eikä mielestään edes tarvetta niiden koetteluun.

Filosofia on erinomaisen kuvaava esimerkki. Vaikka sitä pian opetetaan vähän joka oppilaitoksessa, niin tämä tapahtuu työ- ja tavaramarkkinoiden puristuksessa ja ehdoilla: yliopistofilosofia tuottaa mahdollisimman nuoria tohtoreita valtion viroista tai median päivänpaisteesta kilvoittelemaan, merkonomifilosofia yleissivistyneitä kauppiaita eurovientiin, sosiaali- ja terveysalan filosofia eettisesti valveutuneita auttamistyöntekijöitä asiakkaille hymyilemään, lukiolaisfilosofia väittelytaitoisia nuoria Eurooppaan, keskusteleva filosofia terapiaa työttömille ja häiriintyneille jne. Suurista sanoista huolimatta filosofian tarkoitus ei ole kyseenalaistaa työ- ja tavaramarkkinoiden koneistoa, vaan valuttaa öljyä sen rattaisiin. Avoimessa yhteiskunnassa kriittisyys on vapaamielisten päättäjien asettama ja organisoima oppisisältö, kun taas suljetussa yhteiskunnassa se on totalitaaristen päättäjien kammoksuma ase kapinallisen kädessä. Voi miettiä, kumman yhteiskunnan vallanpitäjät ovat ymmärtäneet kriittisen ajattelun luonteen paremmin.

Avoimen ja suljetun yhteiskunnan tukahduttamiskeinot ovat toki yhteismitattomia. Tokihan on niin, että kaikki me haluamme *olla avoimen yhteiskunnan kansalaisia, eikä kukaan halua olla suljetun yhteiskunnan alamainen. Ilman muuta on syytä arvostaa sujuvasanaisia filosofejamme, kaunosäkeisiä runoilijoitamme, Ranskaa myöten tunnettuja kirjailijoitamme, Amerikassa mainetta niittäviä kapellimestareitamme, hurmaavia baletti-ihmisiämme ja muita hyvätapaisia Suomi-kuvan kirkastajiamme. He ovat mainioita fasadeja, joiden* epäajattelu *ja innostunut touhuaminen valtiovallan palveluksessa ja suojeluksessa vie maatamme Eurooppaan siinä kuin rallikuski, matkapuhelinkauppias tai Herran siunausta kansalleen toivotteleva Maan Isä.*

* * *

Vaikka Neuvostoliitto tuhosi varsin tehokkaasti ajattelijoitaan, niin yhtäkkiä arojen kyläpahasista, yliopistojen hiilikellareista ja muista mitä epätodennäköisimmistä paikoista nousee päivänvaloon toinen toistaan merkillisempiä ajatuksia sorron vuosina ajatelleita runoilijoita, kirjailijoita ja filosofeja teostensa monituhatsivuiset käsikirjoitukset kainalossaan. Nuuhkikaamme hienoilla eurosieraimillamme hetki tätä vodkalta ja mahorkalta lemahtavaa arojen tuulta!

* * *

Kiitän Tapani Lainetta, Erna Oeschia, Arja Rosenholmia, Eila Mäntysaarta ja Reetta Aukeeta, jotka tarjosivat Venäjä-asiantuntemuksensa niin & näin käyttöön.

Mikko Lahtinen